

haz. Eşref Edip), İstanbul 1985, II, 337-350; Vehbe ez-Zühayfî, *Üsâme b. Zeyd*, Dımaşk 1410/1990; Mehmet Salih Ari, *Hiz. Ebû Bekir ve Ridde Savaşları*, İstanbul 1996, s. 61-64; Muhammed b. Sa'd eş-Şüveyrî, "Hıbbu Resûlillâh şallallahu 'aleyhi ve sellem Üsâme b. Zeyd", *Mecelletü'l-Buhûşî'l-İslâmiyye*, sy. 35, Riyad 1412/1992, s. 157-184; V. Vacca, "Üsâma b. Zayd", *El²* (İng.), X, 913; Mustafa Fayda, "Ebû Bekir", *DİA*, X, 103-104.

MEHMET SALİH ARI

ÜSDÜ'L-GÂBE

(أسد الغابة)

İzzeddin İbnü'l-Esîr'in
(ö. 630/1233)

sahâbenin hayatına dair eseri.

Eserin adını, muhtemelen Medine ormanı (gâbe) kastedilerek "ormanın aslanları" anlamına gelen *Üsüdül-gâbe* şeklinde okuyanlar da vardır. Girişte yöntemini açıklayan İbnü'l-Esîr sahâbilerin isimlerini oldukça titiz şekilde alfabetik sırayla vermiş, sıralamada ismin türediği kökü değil ilk harfleri esas almıştır. Hadis naklettiği kaynakların kendisine ulaşan isnadlarını zikrettikten sonra sahâbî tanımına dair açtığı bir fasılda bu husustaki farklı görüşleri belirtmiş, hadisçilerin sahâbî tanımını benimsemiştir. Ardından Hz. Peygamber'in şemâilî, ahlâkı, mucizeleri, elbiseleri, silâhları, binekleri, akrabaları, eşleri, câriyeleri, vefatına kadar bütün hayatı anlatılmış, daha sonra sahâbîlere geçilmiştir.

İbnü'l-Esîr, daha önce yazılan sahâbe biyografilerindeki karışıklıktan yakınan çağdaşlarının teşvikiyle *Üsdü'l-gâbe*'yi yazmaya başladığını söylemektedir. Çalışmasında özellikle Ebû Abdullah İbn Mende ve Ebû Nuaym el-İsfahânî'nin *Ma'rifetü's-şahâbe*, İbn Abdülberr'in *el-İstî'âb* ve Ebû Mûsâ el-Medîni'nin İbn Mende'ye yazdığı zeyil olan *Tetimmetü Ma'rifeti's-şahâbe* adlı eserlerini temel kaynak edinmiş ve bunlarda geçen bütün sahâbîleri kitabına almıştır. Bunların dışında İbn Sa'd'ın *eş-Tabakât*'i, Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned*'i, İbn Asâkir'in *Târîhu Medîneti Dımaşk*'i gibi eserlerde geçen sahâbîleri kaydetmiş, her biyografinin başında İbn Mende için "د", Ebû Nuaym için "ع", İbn Abdülberr için "ب" ve Ebû Mûsâ için "س" rumuzlarını kullanmış, sonunda bu dördünden söz konusu sahâbîyi zikreden müelliflerin isimlerini vermiştir. Ebû Mûsâ dışındaki üç kaynaktan yer alan biyografilerin sonunda "ahracehüs-selâse" kaydını koymuştur. Biyografilerde hiçbir rumuzun bulunmaması bu dört kaynaktan o sa-

hâbînin zikredilmediği anlamına gelmektedir. İbnü'l-Esîr, İbn Mende ve Ebû Nuaym'ın hal tercümesini verdikleri sahâbînin rivayet ettiği hadisleri ve bunların illetlerini belirtmelerini tasvip etmeyip İbn Abdülberr'in yöntemini benimsemiş, rivayetlerden çok sahâbîyi tanıttacak nesep, hayat hikâyesi, menkıbe vb. bilgileri aktarmayı tercih etmiştir. Kaynaklarındaki bilgileri hatalarıyla beraber aktarmakla birlikte bunların çoğunu tenkit ve tashih etmiş, ancak İbn Hacer el-Askalânî'nin de kaydettiği gibi (*el-İşâbe*, I, 3) tâbiinden olduğu halde bazı kişileri sahâbî diye zikretmiş, bir kısım hataları da düzeltmemiştir.

Eserde bazı sahâbîler hem isimleri hem de künyelerinin bulunduğu yerde tanıtılmıştır. Bu durumda bazan yeni bilgiler verilmekle birlikte genelde muhtasar olan kısımdan sahâbînin daha geniş tanıtıldığı kısma atıf yapılmıştır. Bir sahâbî hakkında yakınlarından birinin biyografisinde ilâve bilgi verilmişse buna da işaret edilmiştir. Müellif lakap, künye ve neseplerin zikredilip zikredilmemesi veya isimlerin yanlış okunması gibi sebeplerle ortaya çıkan karışıklıklar üzerinde durmuş ve kendi tercihini belirtmiştir. İbnü'l-Esîr biyografi sahibinden hadis nakletmesi halinde o rivayeti isnadıyla zikretmiş, eğer rivayet zayıfsa bunu da söylemiştir. Hadislerde geçen garîb kelimelerin mânalarını biyografinin sonuna eklemiştir. Eserin sonunda nisbelerle künyelere, meçhul / müphem isimlerle kadın sahâbîlere özel bölümler ayrılmıştır.

Birçok defa neşredilen eser (nşr. İbrâhim el-Müveylîhî, I-V, Kahire 1868-1870; nşr. Şehâbeddin Necefî, I-V, Tahran 1377/1958; nşr. Muhammed İbrâhim el-Bennâ v.dğr., Kahire 1964, I-VII, Kahire 1970-1973; nşr. Halîl Me'mûn Şihâ, Beyrut 1418/1997) çeşitli sayımlara göre 7500'den fazla (İbn Hacer'e göre 7554, Kahire 1970 baskısında 7703, Beyrut 1997 baskısında 7712) biyografi içermektedir. *Üsdü'l-gâbe* Nevevî (*DİA*, XXXIII, 49), Muhammed b. Muhammed el-Kâşgarî (*Keşfü'z-zunûn*, I, 82; Chester Beatty Ktp., nr. 3213), Ali b. Muhammed b. Tâhir (Chester Beatty Ktp., nr. 5319-5322), Bedreddin Muhammed b. Ebû Zekeriyâ el-Makdisî (*Dürerü'l-âşâr ve ğurerü'l-aĥbâr*, Köprülü Ktp., Fâzıl Ahmed Paşa, nr. 284), Zehebî (*Üsdü'l-gâbe*deki rivayetleri çıkarıp yeni ilâveler yaptığı *Tecridü esmâ'i's-şahâbe*, Haydarâbâd 1315, I-II, Beyrut, ts.) gibi âlimler tarafından ihtisar edilmiştir. Moğultay b. Kılıç *Üsdü'l-gâbe*'deki hataları tashih etmek amacıyla bir çalışma yapmış (*DİA*, XXX, 231), Mu-

ammed b. Saîd b. Abdullah el-Halebî de *ez-Ziyâde 'alâ Üsdü'l-gâbe* adıyla bir eser yazmıştır (*Hediyetü'l-ârifin*, II, 151).

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe* (Bennâ), I, 9-13; İbn Hacer, *el-İşâbe*, I, 3-4; *Keşfü'z-zunûn*, I, 82; *Hediyetü'l-ârifin*, II, 151; M. Abdullah el-Hamdân, *Benü'l-Esîr: el-Fürsânü's-selâse*, Taîf 1394/1974, s. 89; İsmail L. Çakan, *Hadis Edebiyatı*, İstanbul 1989, s. 238-240; *el-Fihrisü's-şâmil: el-Hadîş* (nşr. el-Mecmau'l-melekî), Amman 1991, I, 186-187; Abdüvehhâb es-Sâbûnî, *'Uyûnü'l-mü'elleft* (nşr. Mahmûd Fâhûrî), Halep 1413/1992, I, 48-49; Kettânî, *er-Risâletü'l-müstetrafe* (Özbek), s. 256, 414; M. Yaşar Kandemir, "Moğultay b. Kılıç", *DİA*, XXX, 231; a.mf., "Nevevî", a.e., XXXIII, 49.

BÜNYAMİN ERUL

ÜSEYD b. HUDAYR

(أسيد بن حضير)

Ebû Yahyâ Üseyd b. Hudayr
b. Simâk el-Eşheli
(ö. 20/641)

Medineli ilk müslümanlardan,
sahâbî.

Evs kabilesinin Benî Abdüleşhel kolundandır. Kavminin eşrafından olup okuma yazma bilen babası Hudayr el-Ketâib, Evs ile Hazrec arasında hicretten altı yıl önce gerçekleşen Buâs savaşında Evsliler'e kumandanlık yapmış ve bu savaşta öldürülmüştür. Annesi Ümmü Üseyd bint Sekendir. Hz. Peygamber'in Üseyd'e Ebû İsâ diye hitap ettiği zikredilmekte (İbn Abdülberr, I, 54), künyesiyle ilgili dört farklı rivayet bulunmaktadır. Birinci Akabe Biatı'ndan sonra Medine'ye gönderilen Mus'ab b. Umeyr sayesinde İslâm'ı kabul eden Üseyd b. Hudayr aynı gün amcasının oğlu ve Evs'in lideri Sa'd b. Muâz'ın hidayete ermesine vesile oldu. Yetmiş kişinin katıldığı İkinci Akabe Biatı'nda Resûl-i Ekrem tarafından seçilen on iki nakib arasında Evsliler'i temsil eden üç kişiden biriydi. Hicretin ardından Zeyd b. Hârise ile kardeş ilân edildi.

Bedir'e savaş amacıyla gidildiğini bilmediği için bu gazveye katılmadı. Savaşın ardından Resûlullah'a durumunu açıklayarak mazeretinin kabulünü diledi ve diğer bütün gazvelere katıldı. Uhud Gazvesi'nde Hz. Peygamber'in yanından ayrılmayan az sayıdaki sahâbeden biriydi. O gün aldığı yedi yaradan biri ensardan Ebû Bürde b. Niyâr'ın yanlışlıkla kendisine vurmasıyla meydana gelmişti. Savaş dönüşü yaralarını tedavi etme fırsatı bulamadan Hamrâülesed Gazvesi'ne iştirak etmek üzere yeniden silâhlandı. Uhud ve Tebük gazvelerinde Evs kabilesinin sancaktarı, Hen-

ÜSEYD b. HUDAYR

dek Gazvesi'nde Hâlid b. Velîd'in saldırılarına karşı hendeği korumakla görevlendirilen 200 kişilik grubun kumandandı. Câhiliye döneminden beri olgunluğuyla tanındığı, okuma yazma bildiği, iyi bir okçu ve yüzücü olduğu için "Kâmil" unvanıyla tanınan Üseyd, Resûl-i Ekrem'in kâtiplerinden ve zaman zaman danıştığı kişilerdendi, aynı zamanda muallimlik de yapıyordu. Hendek Gazvesi sırasında Resûlullah'ı Uveyne b. Hısn ile anlaşma yapmaktan vazgeçirenlerden biridir. Tâif muhasarasında Resûl-i Ekrem'in çağrısına uyarak müslümanlara katılan Tâifli kölelerden İbrâhim b. Câbir, Kur'an'ı ve dinin hükümlerini öğretmesi için Üseyd'in gözetimine verildi. Üseyd kendi kabilesine imamlık görevini de yerine getiriyordu.

Hz. Peygamber'in vefatı üzerine ensarın büyük kısmı Hazrec'in reisi Sa'd b. Ubâde'nin çevresinde toplandığı sırada Üseyd, Ebû Bekir'in tarafını tutan grubun içinde yer aldı ve onun halife seçilmesinde önemli rol oynadı. Hz. Ebû Bekir'in önemli konularda kendisine danıştığı belirtilmektedir. Hz. Ömer'in, kumandanları ve sahâbenin ileri gelenleriyle Câbiye'de yaptığı meşhur toplantıya ve Kudüs'ün fethine de katıldı. Sa'd b. Muâz ve Abbâd b. Bısr ile birlikte Benî Abdüleşhel'in en faziletli kişilerinden sayılan Üseyd, Şâban 20 (Temmuz-Ağustos 641) tarihinde vefat etti. Cenaze namazını bizzat Hz. Ömer kıldırdı ve naaşını Baki' Mezarlığı'na kadar taşıdı. Ölümünde 4000 dirhem borcu bulunan Üseyd'in arazisinin borcuna karşılık satıldığını duyan Hz. Ömer, çocuklarını muhtaç halde bırakmamak için alacaklıları çağırıldı ve borç karşılığında arazinin gelirini "kabâle" usulüyle dört yıl boyunca onlara bıraktı. Bazı kaynaklarda bu borç ödeme işinin Üseyd tarafından Hz. Ömer'e yapılan bir vasiyete dayandığı zikredilmektedir (İbn Abdülber, I, 55).

Güzel sesiyle Kur'an okuyan ve kiraatinin melekleri dahi etkilediği rivayet edilen Üseyd bir gece Kur'an okurken yakınında bağlı duran atı birden ürküp şahlanmış, okumayı bırakınca sakinleşmişti. Bu durum üç defa tekrarlanmış, atın yakınında bulunan oğluna zarar gelmesinden endişe ederek onun yanına gitmiş, o sırada bulutsu bir gölgenin içinde kandile benzeyen nesnelere parlayarak göğe doğru yükseldiğini görmüştü. Sabahleyin durumu anlattığı Hz. Peygamber ona gördüğü varlıkların Kur'an tilâvetini dinlemeye gelen melekler olduğunu, okumaya devam etseydi sabaha kadar kendisini dinleyeceklerini ve insanların da onları görecekleri-

rini söylemiştir (Buhârî, "Fezâ'ilü'l-Kur'ân", 15, "Menâkıb", 25). Üseyd b. Hudayr aynı zamanda muzipliğiyle tanınırdı. Bir gün ashtan bazıları ile sohbet ederken onları güldürmüştü. Resûl-i Ekrem de bir çöple veya parmağıyla onu böğründen dürtmüştü. Bunun üzerine Üseyd, Resûlullah'a canını yaktığını ve kısas istediğini belirtmiş, Resûlullah bunu kabul edince kendisi gömlek giymemişken onun üzerinde gömlek bulunduğunu söyleyerek gömleğini çıkartmış, ardından Resûlullah'a sarılıp böğrünü öpmüştür (Ebû Dâvûd, "Edeb", 149). Bu olayın Ukkâşe b. Mihsan ile Resûl-i Ekrem arasında geçtiğine dair bilgi doğru değildir. Üseyd'den Enes b. Mâlik, Kâ'b b. Mâlik, Ebû Saïd el-Hudrî, Hz. Âişe, Ebû Leylâ el-Ensârî, Abdurrahman b. Ebû Leylâ, İbn Şefî' et-Tabîb gibi isimler hadis rivayet etmiştir. *Kütüb-i Tis'a*'da onun naklettiği hadisler mükerrerleriyle birlikte elli civarındadır. Bazı rivayetlerde sahâbeden Üseyd b. Zühayr yerine yanlışlıkla onun adı zikredilmiştir (*Müsned*, IV, 226; *Nesâî*, "Büyü", 96).

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, IV, 226; Vâkıdî, *el-Megâzi*, I, 233; III, 996; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, III, 603-607; Müslim, *et-Tabakât* (nşr. Ebû Ubeyde Meşhûr b. Hasan b. Selmân), Riyad 1411/1991, I, 146; İbn Kânî, *Mu'cemü's-Şahâbe* (nşr. Halil İbrâhim Kutlay), Mektepe 1418/1998, I, 386-397; İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, I, 53-55; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe* (nşr. Halil Me'mûn Şîhâ), Beyrut 1418/1997, I, 108-110; Mizî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, III, 246-254; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, I, 340-343; İbn Hacer, *el-İşâbe*, I, 49; a.mlf., *Tehzîbü't-Tehzîb*, I, 347; M. Mustafa el-Azamî, *Küttâbü'n-nebî*, Riyad 1401/1981, s. 45-46.

AHMET TAHİR DAYHAN

ÜSKÜDAR

İstanbul'un Anadolu yakasında tarihî bir semt.

Bülbül, Çavuş ve Balaban derelerinin eski limanın bulunduğu yere getirdiği alüvyonlarla meydana gelen düzlükten başlayarak kuzeydoğuda Sultantepe, güneyde Ayazma mahallesi ve Doğançılar, güneydoğuda Toptaşı yamaçlarına kadar uzanır. Bu dar anlamdaki Üsküdar semtine karşılık geniş anlamdaki Üsküdar (Üsküdar ilçesi) 33 km²'lik bir alan kaplayarak kuzeyde Beykoz, doğuda Ümraniye, güneydoğuda Ataşehir, güneyde Kadıköy ilçesi sınırlarına kadar yayılır. Eski bir yerleşme yeri olduğu tahmin edilen Üsküdar'ın ne zaman ve kimler tarafından kurulduğu bilinmemektedir. Üsküdar adının anlamı hakkında çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Bunun

"altın şehir" anlamında *khrysopolisten* veya Roma hâkimiyeti döneminde *scutari* denilen, deri kalkan kullanan imparatorluk muhafızlarının yerleştiği yeri ifade eden *scutari*ondan geldiği belirtilir. Ayrıca "menzilhâne, menzil atı, ulak, ulakların mektup koydukları kese" anlamlarına gelen Farsça *esküdar* kelimesiyle ilişkilendirildiği de görülür. Halk rivayetlerinde ses benzeşmesinden hareketle "eski" ve "dâr" (ev) kelimelerinden meydana geldiği yolundaki bilgiler bir önceki görüş gibi anlamsızdır.

Tarih öncesi çağda Üsküdar'daki yerleşime dair kesin bilgi mevcut değildir. Milattan önce 675'te Traklar'ın bir kolu olan Bthynialılar tarafından iskân edildiği söylenir. Ardından Makedonyalılar, Persler, Romalılar ve Bizanslılar'ın hâkimiyetine girdi. Milattan önce 410'da Atinalı Alkibiades'in buradaki iskele etrafında teşekkül eden kasabayı surla çevirdiği kaydedilir. Milattan önce 404'te Ksenofon, Onbinler'in Asya'dan dönüşte ganimetlerini burada pazarladıklarını yazar. Bizans döneminde Üsküdar, Kadıköy'ün gölgesinde önemsiz bir kasaba görünümündeydi. Bizans İmparatorluğu'nun kurucusu kabul edilen Büyük Konstantinos ile muhalifi Licinius arasındaki meşhur Üsküdar savaşı 324 yılında burada cereyan etti ve savaş Licinius'un öldürülmesiyle sonuçlandı. 626'da Avarlar İstanbul'u kuşattıklarında Sâsânî orduları doğu tarafından gelerek Üsküdar'a kadar ilerledi. Avarlar'ın başarısız olup geri çekilmeleri üzerine Sâsânîler kuşatmadan vazgeçmek zorunda kaldı. İmparator II. Anastasios'u (713-715) tahttan indirmek isteyen Opsikion teması askerleri karadan ve denizden Üsküdar'a geldi ve burada imparatorluk kuvvetlerini mağlûp etti. II. Anastasios'un yerine III. Theodosios tahta çıkarıldı (715).

Üsküdar, İstanbul'u kuşatmak için gelen İslâm ordularına önemli bir üs vazifesi gördü. Abbâsî Halifesi Mehdî-Billâh'ın 165 (781-82) yılında dönemin ünlü kumandanlarıyla birlikte oğlu Hârûn komutasında İstanbul'a sevkettiği ve 100.000 civarında askerden oluştuğu kaydedilen İslâm ordusu Anadolu üzerinden geçerek Üsküdar'a kadar geldi ve burada konakladı. O sırada çocuk yaştaki VI. Konstantinos adına imparatorluğu yöneten annesi Irene'nin tekliyle barış antlaşması imzalandı ve İslâm ordusu geri çekildi. Üsküdar 988 yılında II. Basileios'a isyan eden Bardas Phokas'ın askerleriyle imparatorluk kuvvetleri arasındaki savaşa sahne oldu ve Phokas'ın askerleri mağlûp edildi. Malazgirt zaferinin ardından Selçuklular, Kutalmışoğlu Sü-